

Monitoringo tyrimai – baltarusiškos ir užsienio periodikos bei tęstinių leidinių formavimo pagrindas Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinėje mokslinėje Jakubo Kolaso bibliotekoje

Irina Karpova

*Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos
Centrinė mokslinė Jakubo Kolaso biblioteka*

Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinė mokslinė Jakubo Kolaso biblioteka (Baltarusijos NMA CMB) turi didžiulę fondų tyrimo patirtį. Be gerai organizuotos bibliografinės informacijos neįmanoma suprasti procesų esmės, suvokti tendencijų, laiku surasti bibliotekos darbo trūkumus ir juos pašalinti. Reikia turėti omenyje, kad bibliotekinių rodiklių vienkartiniai matavimai ir netgi atskirų tyrinėjimų visuma dažniausiai nepateikia išsamaus, sistemingo supratimo apie tiriamąjį objektą.

Bibliotekos objektų tyrimai efektyvūs tik tada, kai jie būna visapusiški ir nuolat stebimi. Šiuos reikalavimus atitinka tik monitoringo tyrimai. Jų dėka galima sistemingai stebėti faktinę bibliotekos veiklą, laiku atskleisti bibliotekinių procesų pasikeitimus, nuolat juos analizuoti ir apsaugoti nuo negatyvių tendencijų, taip pat per trumpą laiką numatyti jų raidą.

Bibliotekų monitoringas skiriasi nuo įprastų bibliotekinių tyrimų. Monitoringas – tai informacijos srautas, kuris tvarkomas pagal standartinį trafaretinį rodiklių kompleksą, ir taip pat standartinis situacijos bei objektų įvertinimas. Rodikliai turėtų būti pastovūs palyginti ilgai, kad galėtume juos palyginti ir įvertinti dinamiką. Žinoma, tai nereiškia, kad jie absoliučiai nepakistų, atsiradus naujoms ir išnykus senoms aplinkybėms. Šiuo atveju pasikeitimai būtini.

Fundamentinių žinių įgijimas apie stebėjimo reiškinius ir procesus neįeina į monitoringo užduotis. Priešingai, būtina ypatingai stebėti tuos reiškinius ir procesus, apie kuriuos mokslas jau yra sukaukęs tokių žinių. Žinoma, negalima visiškai atmesti fundamentinių žinių kaupimo, bet tai reikėtų traktuoti tik kaip pagalbinius pagrindinių uždavinių sprendimo būdus.

Pagrindinis monitoringo organizavimo principas – tikslus tvarkymas. Pagal šį principą visa monitoringo sistema turi būti parengta konkrečių užduočių sprendimui. Tai apsaugos nuo informacijos pertekliaus (informacijos kaupimo „bet kokiam atvejui“), sudarys prielaidas organizuoti efektyvią informacinio-analitinio aprūpinimo proceso sistemą priimant administracinius sprendimus. Labai svarbus ir kompleksiško principas, t. y. būtina siekti, kad kiekvienos monitoringo krypties užduočių visuma būtų nuosekliai atliekama. Tarp kitų bibliotekų monitoringo užduočių būtina žymėti nuolatinio objektų stebėjimo rezultatus, periodiškai fiksuoti informaciją apie vykstančius pokyčius, lyginti duomenis pagal laiką.

Nuo 1990 m. Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinės mokslinės Jakubo Kolaso bibliotekos Pagrindinio fondo mokslinio organizavimo skyriuje atliekamas baltarusiškų ir užsienio periodikos bei tęstinių leidinių sudėties ir panaudojimo kasmetinis monitoringas. Šį fondą pasi-

rinkome dėl tam tikrų aplinkybių. Pirmiausia dėl mokslo darbuotojams skirtų ypač vertingų žurnalų, nes būtent šios leidinių rūšies tematika pati aktualiausia ir operatyviausia. Antra, šis fondas kinta labai dinamiškai. Todėl būtina nuolat koreguoti žurnalų sudėtį, peržiūrėti profilinius leidinius, laiku atsiskaidyti pasenusių. Trečia, atsižvelgiant į tai, kad informacija išsklaidyta, o respublikoje nusistovėjusi tam tikra depozitinio saugojimo sistema, dėl nepakankamo finansavimo ir leidinių kainų augimo būtina ypač kruopščiai tvarkyti fondą. Ketvirta, lyginant su knygų fondu, periodikos ir tęstinių leidinių tyrimo metodika įvairiapusiškesnė ir reikalauja mažiau darbo sąnaudų.

Monitoringo tyrimai atitinka šiuos reikalavimus, nes aprėpia bibliotekos procesų visumą ir leidžia nuolat juos stebėti. Jie nepakeičiami prognozuojant svarbiausių procesų plėtrą. Tai vienas iš bibliotekos fondų tyrimo ir panaudojimo veiksnių.

Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinės mokslinės Jakubo Kolaso bibliotekos Pagrindinio fondo mokslinio organizavimo skyriuje atliekami tyrimai pagal pačių parengtą metodiką, paremtą periodikos ir tęstinių leidinių statistine ir skaitytojų kasmetinių poreikavimų analize. Tyrimų objektai yra Pagrindinio fondo mokslinio organizavimo skyriaus fondas, įskaitant ir depozitinį, ir tam tikro laikotarpio leidinių paklausos kartoteka. Periodikos ir tęstinių leidinių, esančių bibliotekos riboto naudojimo specializuotose skaityklose, fondų sudėtis ir panaudojimas netiriami. Iš periodikos leidinių pagrindinio fondo ir kasmetinių skaitytojų poreikavimų kartotekų gaunami pagrindiniai duomenys. Kadangi biblioteka neturi specialios programinės įrangos, užduotys atliekamos su elektroninėmis *Excel* lentelėmis. Į bazinę elektroninę lentelę įtraukiami būtini kiekvieno leidinio duomenys: šifras, tematika (UDK), leidimo periodas, kiekvieno periodinio laikotarpio skaitytojų poreikavimų skaičius. Užsienio leidiniams papildomai nurodomas kalbos aspektas.

Taigi iš bazinės lentelės matome visos periodikos pagrindinio fondo sudėties ir panaudojimo išsamų vaizdą. Elektroninės *Excel* lentelės programos galimybės (duomenų rūšiavimas, jų palyginimas ir sumavimas) leidžia reikiamu aspektu išanalizuoti surinktus duomenis. Pagal bazinės lentelės kasmet sudaromos šios lentelės:

1 lentelė. Baltarusiškos periodikos ir tęstinių leidinių sudėtis ir panaudojimas;

2 lentelė. Baltarusiškos periodikos ir tęstinių leidinių sudėtis ir panaudojimas chronologiniu aspektu;

3 lentelė. Užsienio periodikos sudėtis ir panaudojimas, įskaitant kalbinį aspektą.

Išanalizavę lenteles, turime šiuos duomenis:

fonde esančios periodikos ir tęstinių leidinių pavadinimų bendrą skaičių;

kiekviename šakiniame fondo skyriuje esančių leidinių pavadinimų skaičių;

iš fondo tam tikru laikotarpiu skaitytojų poreikalautų leidinių skaičių;

šakinių fondo skyrių panaudojimo efektyvumo koeficientą, t. y. konstatuojamas fondų atitikimas skaitytojų informacinius poreikius;

žinias apie fondo apyvartą;

apimties, aktyviosios bei pasyviosios periodikos ir tęstinių leidinių fondo dalies nustatymą.

Smulkiau panagrinėsime pastarąjį aspektą.

Periodikos ir tęstinių leidinių fondą pagal skaitytojų poreikalavimus galima suskirstyti į 4 dalis: labai paklausūs, paklausūs, mažai paklausūs ir nepaklausūs leidiniai. Kiekviena fondo dalis turi savo informatyvumo ribas. Fondo pasyviąją dalį sąlyginai sudaro leidiniai, kurių tiriamuoju laikotarpiu nepareikalavo nė vienas skaitytojas.

Tyrinėjant nepaklausius leidinius šakiniu ir chronologiniu aspektais, charakteringas toks dėsningumas: kuo didesnis periodinių leidinių pavadinimų skaičius tam tikrame fondo skyriuje, tuo daugiau jame atsiranda tokių, kurių tiriamuoju laikotarpiu skaitytojai nė karto nepareikalavo. Išskyla konkrečių žurnalų saugojimo tikslingumo klausimas. Tuo tikslu nepaklausūs leidiniai atrenkami iš bazinės lentelės ir jų sąrašas įtraukiamas į ypatingąją lentelę. Sąrašė medžiaga sugrupuota pagal UDK sistemą. Jeigu būtina, iš sąrašo galima iš karto išbraukti naujus leidinius, t. y. žurnalus, kurie pradėti leisti pastarąjį dešimtmetį ir tarp skaitytojų dar nėra populiarūs. Kadangi Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinė mokslinė Jakubo Kolaso biblioteka atlieka gamtos mokslų mokslinės literatūros respublikinio depozito funkcijas, jos fonduose yra didžiulis depozitinio saugojimo dokumentų masyvas, kuris ir sudaro pagrindinę nenaudojamų leidinių dalį. Šį masyvą paskirsčius dalimis, yra galimybė diferencijuotai atrinkti komplektuojamus leidinius. Aukščiau minėtas leidinių sąrašas gelbsti atrenkant periodiką ir tęstinius leidinius depozitiniam saugojimui ar nurašymui.

Mūsų tyrimai padeda motyvuotai išspręsti šias užduotis:

nustatyti fondų atitikimo mastą skaitytojų informacinius poreikius;

tikslinti ir koreguoti būtinus bibliotekai leidinius;

įsteigti nuotolinę fondų saugyklą;

pagrįsti antrinės atrankos ir neprofilinių bei menkos paklausos leidinių paskirstymo kriterijus.

Visame pasaulyje paspartėjus mokslinės informacijos augimui, jos senėjimui ir išsisklaidymui, taip pat sudėtingėjant informacijos vartotojų užklausoms, fondų formavimo klausimas tampa ypač aktualus.

Vertė Lina Kanopkienė

The Monitoring of the Formation of the Holdings of Belarusian and Foreign Periodicals and Serials in the Jakub Kolas Central Science Library of the Academy of Sciences of Belarus

SUMMARY

The Jakub Kolas Central Science Library of the Academy of Sciences of Belarus has a vast experience in the research of the library holdings. Research of library objects can be effective only when it is comprehensive and constantly supervised. Monitoring allows to systematically supervise library work, to analyze library procedures and operations, to be alert to their changes, to predict their development and to forestall any negative tendencies. Library monitoring differs from the usual library research. Monitoring is both a standard evaluation of objects and situations and a flow of information which is processed by a standard set of indicators. Starting 1990, the Department of Scientific Organization of Main Stock has been implementing a yearly monitoring of the composition and the usage of the collection of Belarusian and foreign periodicals and serials. The article discusses the methods of monitoring and the achieved results.